

slachtoffer werden, waren hun een gruwel. Die realiteit van het immense kamp gaf aan hun eigen, naar verhouding beschermd bestaan een onwezenlijk, ja haast absurd karakter: zij werden met rust gelaten, zij maakten van elke nationale gedenkdag een feestdag, de socialisten onder hen vierden de 1ste mei (Drees sprak), de katholieke hoogleraar A. van der Wey, een Carmelieter monnik, liet in drukbezochte colleges niets heel van Hitler en het nationaal-socialisme ('en onderwijl liepen buiten langs de ramen van de zaal de hooggelaarsde *Scharführer* met de revolver in de gordel'¹), op cabaret-avonden werden uitbundig begroete anti-Duitse verzen voorgedragen², Jo Juda speelde, door Baud begeleid, sonates van in Duitsland en bezet Europa verboden Joodse componisten, ja gaf met Baud bij één gelegenheid zelfs een soort openlucht-concert voor de gevangenen in het kamp waarbij het slotnummer, Schuberts diep religieus *Ave Maria*, talloze gevangenen de tranen over de wangen deed stromen – misschien kan Juda's eigen beschrijving van *dit* gebeuren het best het element der absurditeit in het bestaan der gijzelaars onderstrepen:

'We begonnen met een Händel-sonate, daarna de *Frühling* van Beethoven, gevolgd door een paar kleine stukken. Wat klonk het vreemd daar onder de blote hemel. De muren van de barakken zorgden voor een zekere akoestiek en brachten het geluid naar verschillende richtingen heen. Langzamerhand ontstond er beweging in het kamp. Onhoorbaar kwamen de mensen tussen de grauwe *Blocks* naderbij. Ze liepen behoedzaam op hun tenen in een rustige gang om niet te storen. Vanuit de verre hoogten en laagten van het bergachtig terrein verenigden ze zich in groepjes en op korte afstand van ons waren het dichte drommen, die zonder enig geruis te maken, door de muziek werden aangetrokken. Rondom het prikkeldraad gingen ze moeizaam op de grond zitten. Tussen de delen van de Händel-sonate zag ik telkens dat de rijen dikker werden, de stroom van schoorvoetend zich voortbewegende boevenpakken met de troosteloze vuilblauwe verticale strepen, wies gestadig aan en na het slot van de *Frühling*-sonate barstte een tumult los van onbeheerste kreten, huilgeluiden, geloei en applaus. Het was beangstigend, die storm van dierlijk lawaai die uit de peilloze diepten van de vernederde, geketende en getergde ziel door mensenkelen een uitweg vond. Wat een publiek! De stakkers met hun uitgeteerde lijven en doodskopgezichten. Sommigen waren zo mager dat ze wel levende geraamten geleken.'³

¹ A. de Vletter: *Van eerzaam schoolleider tot gevangenisboef*, p. 141. ² Het 'Buchenwald ABC' begon aldus: 'A is Adolf, de bron van alle kwaad / B is de burger die de ellende ondergaat / C is de censuur die alle vrijheid smoort / D het dieventuig dat niet in Holland hoort.' (Club van Ex-Geïnterneerden voor Nederlands-Indië: *Gedichten en rijmen*, verzameld door J. A. H. Rijshouwer, bundel I (1957), p. 7).

³ Jo Juda: 'Twee episoden', p. 26.